

## ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

*Олеся Линовицька*  
Київ

*Аналізується потреба, природа і технології інноваційного розвитку освіти як сфери відповідального ставлення до навчання та виховання особистості. Підкреслюється важливість позааудиторної роботи, яка має будуватися таким чином, щоб кожний студент відчував себе причетним до подій у країні та у рідному навчальному закладі, а також був відповідальним за результати колективно-творчої праці.*

*Ключові слова: людина, освіта, інновація, відповідальність.*

Формування виваженої громадянської позиції охоплює утвердження в міжлюдських стосунках гуманних почуттів (доброти, великодушності справедливості, щирості, сумлінності, взаємоповаги тощо). Важливого значення в гуманізації взаємин набуває толерантність як одна із громадянських якостей особистості. Педагогіка толерантності має навчати підлітків вмінню аналізувати ситуацію, розвивати здатність до критичного самоаналізу, виховувати терпляче ставлення до інших думок та позицій. Саме гуманізація взаємин виводить громадянина з кола егоїстичних інтересів, залучаючи його до широкої спільної діяльності та виявляючи миротворче демократичне ставлення до співгромадян.

Але, констатує Т. Швець, соціологічні опитування останніх років виявляють у молодого покоління ціннісну та нормативну кризу. Аналіз результатів запевняє, що у середовищі учнівської молоді відбуваються складні процеси, які свідчать про переоцінку культурних цінностей попередніх поколінь, порушенні наступності в передаванні соціокультурного досвіду. Тобто хід і напрями громадянської соціалізації учнівської молоді залежать від зовнішніх умов і параметрів. Соціально-економічна, політична криза сучасного українського суспільства призводить до руйнування ідеалів, загострення нігілізму, апатії в молодого покоління. З одного боку, підвищення особистої відповідальності молоді за власну долю, що поставило їх перед необхідністю вибору, з іншого – спостерігається неготовність більшості з них включитися в нові суспільні відносини. Економічні негаразди, як наслідок – значне розшарування суспільства, призводить до того, що вибір життєвого шляху у більшості старшокласників визначається не здібностями та інтересами молодого людини, а конкретними обставинами. Тобто, наші випускники являють собою найбільш перспективну вікову категорію у плані здійснення соціальної та професійної кар'єри, але через соціальну, матеріальну, територіальну нерівність можливості отримання освіти та самореалізації такі перспективи мають далеко не всі старшокласники. Відсутність перспектив змін подібного стану та пропагування «красивого життя» і «легких грошей» масовою культурою призводять до цинічних ціннісних настанов, а у гіршому випадку до криміналізації молодого покоління [1].

Т. Швець також слушно наголошує на тому, що «актуальна особливість громадянської соціалізації підростаючого покоління міститься у тому, що процес самовизначення відбувається в ситуації нестабільності суспільства у цілому та кризи звичних норм і цінностей. Таким чином, потенційна об'єктивна заданість труднощів юнацького самовизначення впливає передусім з самого факту дестабілізації соціального життя, яке проявляється у відсутності чітко структурованих нормативних моделей. Сучасний старшокласник опиняється не стільки на традиційному «перехресті» вибору, але й в ситуації, коли встановлені на ньому суспільні «світлофори» дають суперечливу інформацію, або ж не працюють зовсім» [1].

Розроблена в Україні Концепція громадянської освіти, на думку фахівців, повинна сприяти поліпшенню ситуації. Згідно з цією концепцією, зміст громадянської освіти охоплює:

– культурологічні знання, ядром яких в системі освіти для демократії є культура міжлюдських (міжгрупових і міжособистісних) відносин. Оволодіння культурним надбанням своєї нації відбувається водночас із вихованням доброзичливого і зацікавленого ставлення до культур інших народів, етнічних спільнот, які становлять культурне розмаїття регіону, України, Європи, міжнародного географічного регіону, світу. Одним із важливих чинників політичної і духовної консолідації українського

полікультурного суспільства, формування української політичної нації є відродження української мови, вільне володіння всіма громадянами України українською мовою як державною, функціональна двомовність і багатомовність її громадян;

– філософські та аксеологічні знання про громадянські, демократичні, загальнолюдські, національні цінності;

– політичні знання щодо демократичних принципів функціонування політичної системи і влади та їх особливості в Україні; процедури та механізмів формування і функціонування державних структур, порядку реалізації їх повноважень, апеляцій до них; основи конституційного устрою в Україні, особливостей взаємодії органів державної влади і органів місцевого самоврядування та їх відповідальності перед громадянами;

– правові знання щодо права та його ролі в суспільстві; Конституції, як основного закону; основ конституційного ладу країни; порядку формування, діяльності та взаємодії державних органів і органів місцевого самоврядування; знання щодо прав людини, механізмів їх захисту, обов'язків і відповідальності; національних та міжнародних нормативних актів, присвячених цій проблемі;

– економічні знання щодо сутності ринкових відносин як елемента демократії; основних економічних принципів; фінансової системи, системи соціального забезпечення та соціального захисту; соціально-економічних аспектів екологічної проблеми, проблеми розвитку та екологічної безпеки;

– соціально-психологічні знання щодо психологічної природи та сутності владно-підвладних відносин; мотивації соціальної поведінки особистості; психологічних особливостей інформаційного впливу на свідомість виборців; способів розв'язання конфліктних ситуацій; щодо ефективності форм комунікативної взаємодії [Концепція громадянської освіти в Україні [2].

Для реалізації Концепції необхідним є активне впровадження в педагогічну практику інноваційно-зорієнтованого підходу до процесу навчання. Як зазначає російський дослідник М. Кларін, – «...значущою особливістю сучасної системи освіти є співіснування двох стратегій організації навчання – традиційної та інноваційної» [3, 8].

Терміни «традиційне (нормативне) навчання» та «інноваційне навчання» запропоновані групою вчених у доповіді Римського клубу (1978), які звернули увагу світової наукової громадськості на неадекватність принципів традиційного навчання вимогам сучасного суспільства до особистості, її пізнавальних можливостей. Відповідно, надаються такі тлумачення цих двох моделей навчальної діяльності [3, 9].

*Традиційне навчання* – зорієнтоване на збереження і відтворення культури, забезпечує стабільність у соціумі за рахунок переважно репродуктивної діяльності учня, формування виконавських здібностей, розвиток уваги і пам'яті. *Інноваційне навчання* – стимулює новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі; орієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми. М. Аузіна та А. Возна обґрунтовують призначення інноваційної освіти: «Основною метою інноваційної освіти є формування і розвиток інноваційної здатності людини». Причому для реалізації цієї мети, на думку авторів, слід забезпечити комплексну модифікацію навчального процесу у вищій школі: «Педагогічні інновації у вищій школі передбачають якісно нові перетворення як цілісного педагогічного процесу, так і його складових, зокрема мотиваційних, змістових, процесуальних та інших структурно-системних компонентів освіти, що призводять до істотного підвищення його результативності, оптимізації. Це діяльність, що пов'язана зі змінами в завданнях, методах і принципах навчання, формах організації навчання та управління цим процесом» [4, 9]. В якості нової освітньої моделі автори пропонують модель партнерства.

*Інноваційно-зорієнтована професійна підготовка*, як її визначає в своїй статті «Сутність та особливості інноваційно-зорієнтованого підходу у сучасній вищій освіті» дослідниця М. Артюшина, являє собою педагогічну систему, спрямовану на підготовку майбутнього фахівця до інноваційної діяльності. Основною відмінною ознакою такої моделі є її цільова зорієнтованість на підготовку майбутнього фахівця до життя в умовах сучасного, динамічного суспільства, що забезпечує його становлення як активного суб'єкта змін та інновацій, здатного до самостійної ініціації та реалізації інноваційної діяльності. Реалізація даної моделі потребує розробки комплексної стратегії

інноваційного розвитку, яка буде забезпечувати розвиток особистості як суб'єкту інноваційної діяльності на рівні діяльнісного, особистісного та соціального компонентів. На рівні *діяльнісного компоненту* має бути забезпечене максимальна реалізація у навчальному процесі інноваційної діяльності, надання навчальному процесу та процесу професійної підготовки творчого, інноваційного характеру. На рівні *особистісного компоненту* мають бути забезпечені прояв і розвиток інноваційних особистісних властивостей, навчання людини засобом прояву й вдосконалення своїх переваг і можливостей. На рівні *соціального компоненту* має бути створене інноваційне навчальне середовище [5].

Використання інноваційного підходу в реалізації Концепції громадянської освіти означає створення різноманітних соціокультурних середовищ, у яких особистість розвивається і набуває соціального досвіду, отримує допомогу в соціальній самоідентифікації та самореалізації природних задатків [6, 236].

В межах цього підходу найефективнішими, на думку Т. Швець, є наступні інтерактивні методи: диспут, який передбачає зіткнення різних, інколи прямо протилежних точок зору і вчить дотримуватися логіки доведення, аргументувати свою позицію, бути толерантним до іншої позиції; дискусія, яка сприяє розвитку критичного мислення учнів, дає можливість визначити власну позицію, формує навички аргументації та відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми; дебати – важливий спосіб розвитку в учнів та студентів критичного мислення та навичок аргументованого висловлювання, вміння доказово відстоювати свою точку зору, навичок публічного виступу, командної роботи, виховання у них активної громадянської позиції, толерантності до позицій і думок інших, до різноманітності; тренінг, під час проведення якого формується ситуація співучасті у створенні виховних задумів, у процесі прийняті рішень; імітаційні або ділові та рольові ігри [1, 222-223, 225-226].

Студентський період є важливою стадією соціалізації особистості і має певні особливості, зокрема: відбувається активне включення у нове середовище; посилюється роль студента як суб'єкта соціалізації, самостійність у виборі цінностей, ідеалів, середовища для спілкування, видів діяльності, що посилює необхідність рівноправної, демократичної партнерської взаємодії; удосконалюються механізми саморегуляції, самокорекції; домінуючим фактором впливу стає нове соціальне середовище (академічна група, групи за інтересами). Передумовами успішного соціального становлення студентської молоді педагогчного навчального закладу є: соціальний досвід, потреби, установки особистості, наявність адекватного соціального середовища, організація соціально-виховного процесу.

Основою змісту позанавчальної виховної роботи серед студентів є створення умов для повноцінної життєдіяльності студентів. Організацію позааудиторної діяльності у вищому навчальному закладі необхідно спрямувати на те, щоб кожен студент відчував себе причетним до подій у країні та у стінах рідного навчального закладу. А також, щоб він відчував себе відповідальним за результати колективно-творчої праці, розвивався на традиціях доброго ставлення до оточуючих його людей.

Протягом навчання та виховання у вищому навчальному закладі студентів необхідно привчити до процесу поглибленого самопізнання, навчити бачити свої недоліки та об'єктивно оцінювати свої достоїнства, кожного студента навчити колективним формам праці, розвинути в ньому навички соціального партнерства та толерантності, привити студентам-майбутнім учителям вміння та навички творчого підходу до будь-якого виду діяльності.

У наш час у вищих навчальних закладах виховна робота набуває широкого значення та має різноманітні направлення, що дає спроможність студентам спробувати чи реалізувати свої можливості в різних сферах. Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 03.04.2001 р. № 166 затверджено «Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах», в якому сказано «самоврядування у вищому навчальному закладі – це самостійна громадська діяльність студентів із реалізації функцій управління вищим навчальним закладом, яка визначається ректоратом (адміністрацією), деканатами (відділеннями) і здійснюється студентами відповідно до мети і завдання перед студентськими колективами» [7, 8].

Згідно зі ст. 38 Закону України «Про вищу освіту», основними завданнями студентського самоврядування є: забезпечення і захист прав та інтересів студентів,

зокрема, стосовно організації навчального процесу; забезпечення виконання студентами своїх обов'язків;

- сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів;
- сприяння створенню відповідних умов для проживання та відпочинку студентів;
- сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами;
- організація співробітництва зі студентами інших навчальних закладів і молодіжними організаціями;
- сприяння працевлаштуванню студентів;
- участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами.

Запровадження студентського самоврядування у вищих навчальних закладах є конкретною реалізацією громадянських прав студентів, формування у них почуття відповідальності, уміння розв'язувати соціальні, економічні та культурно-освітні проблеми. Водночас студентське самоврядування є дієвою формою самовиховання. Робота з питань організації студентського самоврядування спрямовується на постійний його розвиток та самовдосконалення.

Але навіть при наявності розгалуженої системи виховної роботи проблеми залишаються. В умовах посткомуністичної трансформації розвиток системи громадянської освіти є важливою складовою перехідного процесу до стабільної демократичної системи. Хоча від дня проголошення незалежності процес становлення громадянської культури в Україні пройшов ряд важливих етапів – багатопартійність, альтернативні вибори, розвиток мережі недержавних організацій та добровільних асоціацій громадян, – існуюча в нашій державі система освіти слабо зорієнтована на формування у молоді демократичних цінностей, виховання громадянина демократичної держави. Навчально-виховний процес недостатньо спрямований на формування демократичного світогляду. Серйозною перешкодою на шляху громадянської освіти та виховання є розрив між теоретичними знаннями та повсякденною соціальною практикою.

У Програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні її розробники вказували на той факт, що соціальний фон виховання дітей та учнівської молоді в сучасній Україні продовжує залишатись недостатньо сприятливим, що обумовлено як негативними тенденціями розвитку цивілізації в цілому, так і станом українського соціуму. Поглиблення кризи сім'ї знижує її виховний потенціал; інтенсивна інформатизація суспільства кардинально перебудовує простір дитинства, впливає на психологію взаємодії особистості з оточуючим світом. Глобальні екологічні проблеми, міжнаціональні конфлікти, загострення протиріч на релігійному ґрунті, хвиля тероризму – все це посилює навантаження на психіку зростаючої особистості, деформує її духовну сферу, утруднює позитивну соціалізацію. Зростає кількість дітей, які зазнають фізичного насильства, в тому числі вдома; широко розповсюджені алкогольні традиції, авторитарний стиль спілкування в сім'ї. Недостатньою залишається педагогічна культура батьків, високими – показники соціального сирітства [8].

Ці зміни суспільного життя позначаються на умовах життєдіяльності людей, їх включеності у соціальні процеси, виховному потенціалі середовища, можливостях, способах і формах передачі соціального досвіду підростаючому поколінню. Вони негативно впливають на систему ціннісних орієнтацій, світогляд і життєві пріоритети громадян. Сім'я і школа як основні інститути соціалізації та виховання дитини виявляються неспроможними узгоджено відповісти на запитання про призначення людини в нових умовах життя. Це призводить до зниження авторитету батьків та педагогів в очах дітей і молоді. Соціальна стратифікація негативно позначилася на міцності сім'ї, засадах сімейного виховання, можливостях здійснення соціального контролю за дитиною з боку сім'ї та суспільних інститутів. Соціальний досвід сучасних дітей та учнівської молоді є недостатньо конструктивним, часто базується на культурі сили, грошей, споживацькому ставленні до життя. Такий досвід значною мірою формується під впливом проблемного поля, створеного засобами масової інформації.

Якщо говорити про тенденції розвитку вищої освіти, які є викликами останнього часу і виявляються найбільш суперечливими з точки зору відповідності сучасних вищих навчальних закладів принципам і цінностям ідеальної класичної моделі, то необхідно назвати прагматизацію вищої освіти, виникнення сервісної функції вищої освіти і ринку

освітніх послуг, стихійну комерціалізацію освітніх і наукових процесів та ін. Крім зазначених тенденцій для України, як і для інших пострадянських країн, актуальною є проблема масової «університетизації» системи вищої освіти, збільшення кількості вищих навчальних закладів і, відповідно, кількості студентів, і, як наслідок, девальвації значущості як вищої освіти взагалі, так і університетського диплому, зокрема.

Девальвація духовних цінностей, втрата інтересу до духовних ідеалів, моральний занепад суспільства виливається у катастрофічні наслідки: підвищення рівня злочинності, алкоголізму, наркоманії, збільшення самогубств, абортів, кількості розлучень, поширення венеричних захворювань, виникнення нових форм узалежнення, таких як телевізійна, комп'ютерна, ігрова залежність і т. ін. Це ставить перед освітою завдання переосмислити свою роль у формуванні особистості. На цьому наголошується у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), яка базовим методологічним принципом реформування освіти визначає забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості [9]. Таким чином, процеси, що відбуваються сьогодні в українському суспільстві, посилюють нестабільність самопочуття людей, насамперед молоді, але, разом з тим і актуалізуючи пошуки засобів, за допомогою яких можна створити сприятливі умови для формування в кожного індивіда внутрішньої стійкості перед реальністю, духовно-моральну готовність вдумливо аналізувати виникаючі особистісні ситуації в контексті соціальних колізій і вибудовувати стратегію власного життя з орієнтацією на загальнолюдські цінності. Вагомі потенції в цьому плані має система освіти, що, в свою чергу, актуалізує питання про соціальну відповідальність вищої освіти.

#### *Література:*

1. Швець Т. Е. Особливості громадянської соціалізації старшокласників. [Електронний ресурс] / Тетяна Едуардівна Швець. – Режим доступу : [http://www.social-science.com.ua/jornal\\_content/208/828c5fdbdod30fd81f9da151fad1dd58](http://www.social-science.com.ua/jornal_content/208/828c5fdbdod30fd81f9da151fad1dd58).
2. Концепція громадянської освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.kr.ua/women.html/pgovuinidx.html>
3. Кларин М. В. Инновации в обучении : метафоры и модели : Анализ зарубежного опыта / М. В. Кларин. – М. : Наука, 1997. – 223 с.
4. Аузіна М. О., Возна А. М. Інноваційні процеси в освіті : Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / М. О. Аузіна, А. М. Возна. – Л. : ЛБІ НБУ, 2003. – 103 с.
5. Артюшина М. Сутність та особливості інноваційно-зорієнтованого підходу у сучасній вищій освіті / Марина Артюшина // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Гол. ред. : Мартинюк М. Т. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2009. – Ч. 3. – С. 15-23.
6. Всебічний розвиток особистості студента : Матеріали науково-практичної конференції / За ред. Д. О. Тхоржевського. – Ірпінь, 2001. – 598 с.
7. Студентське самоврядування як невід'ємна складова демократизації вищої школи (Рекомендації щодо проведення у вищих навчальних закладах першої лекції). – К. : Знання, 2005. – 55 с.
8. Програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ipv.org.ua/home/39-programa-vuhovanna-ditej.html?showall=1>.
9. Плавуцька О. П. Розвиток духовних цінностей студентів у ході вивчення дисциплін гуманітарного циклу : результати експериментального дослідження. [Електронний ресурс] / Ольга Петрівна Плавуцька. – Режим доступу : [http://www.social-science.com.ua/jornal\\_content/248/b4dob6108ae011f4cdd9864105fc964d](http://www.social-science.com.ua/jornal_content/248/b4dob6108ae011f4cdd9864105fc964d).

*Анализируется потребность, природа и технологии инновационного развития образования как сферы ответственного отношения к учебе и воспитанию личности. Подчеркивается важность внеаудиторной работы, которая должна строиться таким образом, чтобы каждый студент чувствовал себя причастным к событиям в стране и в родном учебном заведении, а также был ответственным за результаты коллективно-творческого труда.*

*Ключевые слова: человек, образование, инновация, ответственность.*